

Nagyszalonta nyelvművelője: Dánielisz Endre

A nagyszalontai Arany-hagyományok kutatója és követője a Nagyszalontán, Arany János, Sinka István és Zilahy Lajos szülőházától pár perce élő, idén 95 éves Dánielisz Endre. A nagyszalontai irodalomtörténész, helytörténeti és folklórkutató, pedagógiai író és nyelvművelő összefoglalóan talán művelődéstörténésznek is nevezhető. 95 éve, 1925. április 6-án született Nagyszalontán. Helyben végezte a középiskolát. A második világháborúban katonaként szolgált. Tanítói pályáját Köröstárkányban kezdte, rövid ideig középiskolai tanár volt Aradon, majd 1956-tól végleg Nagyszalontán él: 1966-ig az Arany János Emlékmúzeum vezetője, később iskolapszichológus és tanár. Romániai és magyarországi kiadványokban jelentek meg írásai (*Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Korunk, Igaz Szó, Utunk, Tanügyi Újság, Művelődés, Bihari Napló, Biharország; Az Erkel Ferenc Múzeum Értesítője, Irodalomtörténeti Közlemények*).

Dánielisz Endre a Nagyszalontához köthető Arany János-kutatás megkerülhetetlen szakértője. Szerkesztésében és előszavával jelent meg több kiadásban a Toldi és a Toldi estéje (1964-től), valamint Tompa Mihály verseinek és leveleinek válogatása (Kolozsvár, 1977). Törös Lászlóval és Gergely Pállal sajtó alá rendezte Arany János összes művei XIII. kötetét (Hivatali iratok 1. Budapest, 1966), a *Könyvtári Szemlében* (1972) bemutatta Arany János könyvtárát. A *Mesetarisznya* sorozat számára készült Kalevipoeg-feldolgozása (1970) németül is megjelent.

Tevékenységének egy része a nyelvműveléshez kapcsolódik. 2008-ban jelent meg emlékiratnak, önéletrajznak is beillő vallomása: *Bizakodva egy életen át*. Részben önéletírás, részben jeles (bihari) személyiségekkel készített interjúja. Illyés Gyula (Tihany), Olosz Lajos (Kisjenő) mellett a nagyszalontai származásúak kultuszát igyekszik megteremteni: Erdélyi József, Sinka István, Zilahy Lajos és Bihari Klára. Megrendítő mozzanat, hogy egyetlen nagyszalontai városrészben született írók-költők, akik ugyanabból a szalontai „édes anyanyelvből” táplálkoztak, mennyire más pályát futottak be: volt, aki a vézskorszakban antiszemita nézeteket vallott, és volt, akinek rokonai az antiszemitizmus áldozatai lettek. Csoda, ha ezek után a Bihari Klárát meglátogató Dánielisz Endre ezt jegyzi föl: „A mi erdélyi problémánk iránt érzéketlen. Véleménye szerint a nemzet kategóriája és a nemzeti érzés idők teltével túlhaladottá válik.” De amikor Bihari Klára újra meglátogatja szülőföldjét, éppen az „édes anyanyelv” az, amely újra megteremti a kapcsolatot. Ezt írja a múzeum emlékkönyvébe: „Itt születtem. Ez fájdalom, boldogság és büszkeség. A sebet a történelem ütötte. A boldog büszkeség pedig azért él bennem, mert szülőföldem közös az Arany Jánoséval és az ő nyelvét beszélem. Azt a szalontai tájban gyökerező nyelvet, amelyet öríztem féltékenyen és forró szeretettel, és az elkötelezettség felelősségével. 1965. szeptember tizenkettő. Bihari Klári.” Később pedig ezt írta *A csábító* című elbeszéléskötetében: „Nagyszalonta nemcsak táji, nyelvi kötöttséget jelent számomra. Az élet jelenségeit sűrítő, a létezés drámáit szégyenlősen vagy tagadó szigorral rejtegető, mégis lemeztelenítő kisváros éppen koncentrált mivoltában hívta fel figyelmemet az emberi viszonylatok, osztályellentétek bonyolult és széles-

ségében alig befogható szövevényességére.” Persze „tévedését” megszenvedte (sőt részben máig magán hordozza) Erdélyi József és Sinka István életműve is; ráadásul Erdélyi a második világháború után másfél évig a közeli Árpádon bujdosott, majd visszament Magyarországra, és feladta magát a népbíróságon. Megbánását ezek a sorai is mutatják: „Bűnöm, hogy ígéd, a te szent ígédet, / elnyomta bennem a világi élet. / Tekintsd meg rajtam ezt a bánatot, / és megbocsásd, hisz megbocsáthatod.” Erdélyi József két éves partiumi bujdosásnak az emlékeit is felkutatta Dánielisz Endre. Iránytűje mindenekelőtt Arany János, majd a 20. században Móricz, Szabó Dezső, Karácsony Sándor, Veres Péter, Lükő Gábor és földije: Sinka István. És Balázs Ferenc unitárius lelkész.

A kötet egyik fejezete: *Édes anyanyelvünkért*. A nyelvújító indíttatásról így ír: „abban az években, amikor a kommunista párt diktatúra anyanyelvünkötől, nemzeti sajátosságainktól igyekezett megfosztani bennünket, barátaim, ismerőseim egyre gyakrabban szólítottak meg: írjál már arról, hogy beszédünk szürkül, színtelenedik; elveszíti csillogását, hangulatát, szépségét. Már-már ott tartunk, hogy valami zagyva, keveréknyelven szólunk egymáshoz. A szomszédos országok magyarjai meg sem értik, mit kívánunk velük közölni”. Ekkor kezdett hozzá a nyelvújító munkához: „Nagyszalontáról, legnagyobb nyelvújítónk szülővárosából kell mozgalmat indítanunk a magyar szó tisztasága, védelme érdekében. Ne szégyelljük nemzeti sajátosságunkat, amelynek élén szépséges anyanyelvünk áll. Ugyanakkor tartuk magunkat távol mindenfajta nemzeti elfogultságtól: az államnyelvet sajátítsuk el alaposan..., de a magunk kincsét ne herdáljuk el.” Nyelvújító írásait a nagyváradi *Fáklya*, a politikai fordulat után a *Bihari Napló* közölte. Másfél évtized alatt mintegy kétszáz írása született. 1995-ben a nagyváradi televízióban heti műsora volt (160-180 adás), amelyben a szép és helyes magyar beszédre figyelmeztetett.

2018-ban jelent meg 44. és egyben utolsónak szánt kötete: *Nyelvőrségben Biharországban*. Nyelvújító szemlélete a konzervativizmusban és olykor túlzó purizmusban nyilvánul meg, ám ez a hagyomány éltető értékrendje, valamint a kisebbségi lét felől tekintve érthető. Többször hivatkozik Lőrincze Lajosra, hiszen Lőrincze tanár úr *Édes Anyanyelvünk* című rádióadásain „csüngtek” a határon túliak. A mai nyelvújítás nem ítéli el általában az idegen szavakat vagy az új igekötős igéket. A mai nyelvőrök sokkal inkább megfigyelik és leírják a nyelvi jelenségeket, majd felhívják a figyelmet bizonyos következtetésekre, visszasszágokra, leginkább felvilágosítanak, magyaráznak, de semmiképpen sem tiltanak. A nyelvész tudja, hogy végső soron a beszélők közössége dönt. Döntését persze befolyásolhatja egy tanító, egy közéleti ember vagy korunkban egy „sztárnak” nevezett médiaszemélyiség. A legkevésbé egy nyelvész. Tehát nem beszélnek „haszontalan” igekötőkről, és a *síel* formát sem ítélik el a szabályosabbnak gondolt *sízik* helyett (pedig csaknem száz éven át sokan ezt tették; de a nyelvújítók alapmunkái már az 1980-as évektől felhívták arra a figyelmet, hogy teljesen szabályos mindkét forma). Nem mondják azt, hogy az *otthon* helyett használt „otthol” szabálytalan forma lenne, legföljebb azt, hogy tájnyelvi, és oka talán analógia vagy értelmesítés: *otthon* > *ott hol*. Egyébként az *otthol* forma éppen nagyszalontai adattal is van dokumentálva az *Új magyar tájszótárban* (4/220). Tájszóra nem mondhatjuk, hogy helytelen, csak óvatos megjegyzéssel azt, hogy táji, regionális, a köznyelvben másként van.

Nem maradok adós a szerző nevének eredetével. Az ősök az óstestamentumi Dániel próféta nevét viselték. A héber kifejezés azt jelenti: 'Isten a bírám'. Az elődök a 18. század elején a Tatra aljáról az elnéptelenedett Tiszántúlra vándoroltak. Békéscsabán egy latinos okmányt állítottak ki számukra: Andreas, filius Danielis (Dánielnek fia, András). A név egy része lekopott, szerzőnk pedig „manapság is így, genitivus singularisban éli napjait”. Isten éltesse sokáig Nagyszalonta kiváló, szorgalmas művelődéstörténészét!

(Dánielisz Endre: *Bizakodva egy életen át*. Prolog Kiadó, Nagyvárad, 2008, 260 oldal; Dánielisz Endre: *Nyelvőrség Biharországban*. Holnap Kulturális Egyesület, Várad folyóirat, Nagyvárad, 2018, 90 oldal.)

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>